

- Mikael Agricolan Teokset II. Faksimilepainos. WSOY, Porvoo 1931.
- 1541 = Biblia, Thet är, All then Helgha Scriff, på Swensko. Tryckt j Vpsala 1541. (Gustav Vasas Bibel. Faksimileupplaga. John Kroon, Malmö 1935–1937.)
- 1642 = Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholmis, Anno 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
- 1903 = Bibeln eller den heliga skrift. Gamla och nya testamentets kanoniska böcker. I öfverensstämmelse med bibelkommissions normalupplagor. Stockholm 1911.
- 1917 = Bibeln eller den heliga skrift. Gamla och nya testamentet. De kanoniska böckerna. Översättningen gillad och stadfäst av konungen år 1917. Stockholm 1919.
- 1938 = Uusi testamentti. XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 lopullisesti hyväksymä suomennos. Suomen Piipiaseura, Turku–Helsinki 1961.
- 1992 = Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Kirjapaja, Pieksämäki 1992.

MUUT LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. – Virittäjä 99 s. 481–500.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Tekstilingvistisiä ja tyylillisiä havaintoja Uuden testamentin suomennosehdotuksen kieliasusta. – Virittäjä 95 s. 228–233.
- KIURU, SILVA 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme. – Virittäjä 97 s. 51–68.
- LINDQVIST, NATAN 1941: Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526. Uppsala.
- TOIVANEN, AARNE – SOINILA, SAULI 1992: Raamatun Uusi Hakusanakirja, 2. osa. Uusi testamentti. WSOY, Porvoo.

ZEME – HÄME – SAAME – SUOMI

Jo H. G. Porthan arveli (Porthan 1786–89: 123–4), että sanat *suomi* ja *saame* ovat samaa juurta. Hän arveli myös, että nämä molemmat ovat samaa juurta kuin mm. venäjän *zemljá*, lätin *zeme* ja puolan *ziemia*. Tosin Porthan ei vielä pystynyt todistamaan *suomen* ja *saamen* samalähtöisyyttä, eikä hän myöskään tiennyt, kumpaan suuntaan sanat olivat lainautuneet vai olivatko ne molemmat ehkä peräisin jostakin kolmanesta kielestä.

Puolisentoista sataa vuotta sitten A. J. Sjögren pystyi jo alustavasti yhdistämään sanat *häme* ja *saame*. Sata vuotta sitten

Genetz pystyi todistamaan, että nämä kaksi sanaa ovat toistensa täydellisiä äänteellisiä vastineita: molemmat perustuvat varhaiskantasuomen muotoon *xiimä*.

Kolmikon Porthan-Sjögren-Genetz ansiosta olivat siis palapelin *zeme/zemljá – häme – saame – suomi* kaikki palikat jo käytössä viime vuosisadan lopulla. Pahin puute oli se, että *suomen* ja *saamen* samalähtöisyyttä ei pystytty todistamaan; sanojen yhteen kuulumisen oli oikeastaan vain Porthanin »selvänäköisyyden» varassa. Asian teki vaikeaksi se, että *suomen* ja *saamen* alkukonsonantti oli odotuksenvastai-

sesti molemmissa *s* (vaikka normaalit ään-
teenmuutokset olisivat edellyttäneet eri
konsonantteja) ja että myöskään 1. tavun
vokaalien ero *uo – aa* ei ollut normaalien
ääntenmuutosten mukainen. *Suomi*-sanan
alkuperän tutkijat jättivätkin Porthanin kä-
sitykset pitkäksi aikaa rauhaan; monet il-
moittivat eriävän mielipiteensäkin (ks.
esim. Setälä 1899, Hakulinen 1958). Oli
odotettava vuoteen 1993, jolloin ilmestyi
Jorma Koivulehdon Virittäjä-artikkeli
»Suomi».

Jorma Koivulehto pystyi ensimmäisenä
todistamaan, että *suomi* ja *saame* ovat sa-
maa juurta. Hänen mukaansa *suomi*, *häme*
ja *saame* ovat kaikki lainautuneet baltista.
Koivulehdon oivalluksilla on arvaamaton
merkitys: ne sadat ja taas sadat sivut, jotka
satojen vuosien aikana on kirjoitettu *suomi*-
sanankuudesta, ovat kaikki Koivulehdon
artikkelin ilmestymisen jälkeen (jos sallit-
aan pikku kärjistyksi) täysin perättömiä mie-
likuvituksen tuotteita. Antaakseni pienen
osoituksen siitä, kuinka suuret määrät ai-
kaisempaa *suomi*-sanankuudesta siirtyi
Koivulehdon artikkelin ilmestyessä pelkäs-
si oppihistoriaksi, luetteloin seuraavaksi 14
sellaista sanaa tai sananmuotoa, jotka on
noin kolmen ja puolen vuosisadan aikana
esitetty *suomi*-sanankuudesta (tai ainakin sen alku-
osan) lähtömuodoksi:

- 1 *suo* (A. L. Schlözer ja Fr. Rühls
1800-luvun alussa)
- 2 *suomiehenmaa* > *Suomenmaa* >
Suomi (Fr. Rühls)
- 3 *suomu(s)* (Michael Wexionius
1600-l., Erik Cajanus 1697, Lauri
Hakulinen 1958, Unto Salo); vrt.
saamen *čuobmâ* 'kalan nahka', 'ko-
mea puku', jonka äänneilallinen
vastine on suomen *Suomi – Suomen*
- 4 *suoda*: (*Jumalan/Onnen*) *suoma*
(Erik Cajanus 1697, Elias Lönnrot
1836); vrt. luvattu maa

- 5 *suoda*: *suominen* 'hyväntahtoinen,
vieraanvarainen' (Daniel Juslenius
1743)
- 6 *siemen* (K. A. Gottlund)
- 7 *suo(jele) mejjen maa* > *Suome maa*
(K. A. Gottlund)
- 8 *Suoma* (Lauri Kettunen 1954)
- 9 *Saima* (Elias Lönnrot)
- 10 *suomia* 'pieksää vihollista' (Kustaa
Renvall)
- 11 Ruotsin *Sommen-järvi* (Viljo Nissi-
lä); muinaisruotsin *some* =
'väkijoukko', 'vesimassa/vedet';
vrt. ru. *samla* 'kerätä' ja *samman*
'yhteen'
- 12 unk. *szám(os)* 'lukuisa, väkirikas
maa, äärettömän lukuisa kansa'; vrt.
myös su. *sumea*, *samea*, *summa*
(Yrjö Koskinen)
- 13 medoskyytin *sam/saum* 'äärettömän
lukuisa kansa' (Yrjö Koskinen)
- 14 *sumeri/sumir* (Yrjö Koskinen, K. A.
Hermann)

Sanon asian varmuuden vuoksi vielä ker-
ran: näillä selityksillä ei ole mitään tekemis-
tä *suomi*-sanankuudesta todellisen alkuperän selvit-
tämisen kanssa.

Koivulehdon malli on oleellisimmilta
osiltaan seuraava:

1. Vasarakirveskulttuurin aikana (2 500–
2 000 eKr.) Suomen ja Viron rannikoille
saapuneet kantabaltit toivat mukanaan sa-
nan *žemē* '(alava) maa' ja alkoivat käyttää
varhaiskantasuomalaisen maasta tätä ni-
meä. Varhaiskantasuomalaiset tajusivat
kantabalttien ääntämän sanan olevan *šämä*,
sillä heidän omassa kielessään ei ollut ž-
äännettä ja kantabalttien *e* ääntyi niin
ä:mäisenä, että varhaiskantasuomalaiset
tunnistivat sen *ä*:ksi. Varhaiskantasuomalai-
set alkoivat siis nimittää itseään »šämäläi-
siksi». Myöhemmin *šämä*-sana kehittyi
(viimeistään vuoden 1 000 eKr. paikkeilla)
normaalien äänntenmuutosten mukaan saa-
▷

men kielen puolella muodoksi *sāmā* ja itämerensuomen (myöhäiskantasuomen) puolella muodoksi *hāmā*.

2. Balttilaisia kauppamiehiä saapui (ehkä ajanjakson 800–600 eKr. paikkeilla) saamelaisten alueelle. He kuuluivat saamelaisten käyttävän omasta maastaan nimitystä *sāmā* ja veivät tämän sanan kotimaahansa Baltiaan. Täällä sana levisi yleiseen käyttöön, ja sen merkitys laajeni tarkoittamaan myös itämerensuomalaisten maata (se ei siis enää tarkoittanut vain saamelaisten maata).

3. Seuraavassa vaiheessa latvialaisia (tarkemmin ehkä kuurinmaalaisia) saapui Suomen ja Viron rannikoille. Heidän murteessaan sana *sāma* oli muuttunut muodoksi *sāma*. Tällä nimellä he nimittivät Suomen ja Viron rannikkoalueita. Rannikoiden alkuperäisväestö hyväksyi nimityksen, mutta heidän puheessaan puoliväljä *ā* korvautui tavallisella *o*:lla, ja sana sai muodon *sōma*.

Hyväksyn Koivulehdon mallin. Sitä voi mielestäni kuitenkin yhdeltä osaltaan hiukan tarkentaa, sillä mallissa on yksi palikka, joka ei oikein »loksahda paikalleen». Tarkoitan sitä, että Koivulehdon mallin mukaan tulee ajatella, että balttilaiset kauppiat olisivat käyneet saamelaisten luona pohjoisessa ja tuoneet sieltä Baltiassa puhuttuun baltin kieleen sanan *sāmā* (joka ehkä sai heidän kielessään muodon *sāma*). Oman ratkaisuni mukaan kielten väliset kosketukset ovat tapahtuneet kokonaisuudessaan varsinaisilla kielirajoilla eli kielten välisillä laajoilla kontaktipinnoilla; ei tarvita »kaukomatkaa» Baltia–Saame–Baltia. (Tässä yhteydessä en tietenkään väitä, että baltit eivät olisi harrastaneet kaukomatkoja ja käyneet saamelaistenkin mailla, en myöskään sitä, etteikö balttien ja saamelaisien välillä olisi ollut ehkä muunkinlaisia suoria kosketuksia; väitän vain, että heidän matkoillaan ei tarvitse olla mitään tekemistä ko. sanojen kehittymisen kannalta.) Oma

ehdotukseni ei myöskään edellytä ko. sanan tarkoitteen laajentuneen kauppamatkojen jälkeen merkityksestä 'saame' merkitykseksi 'saame + itämerensuomi' tai muuttuneen merkitykseksi 'itämerensuomi'; sanan merkityksen voi ajatella olleen koko ajan sama, balttilaisella puolella 'pohjoinen maa' ja saamelais-itämerensuomalaisella puolella 'oma maamme'.

Jätän käsittelyn ulkopuolelle ko. sanojen toisen tavun vokaalin (esim. Suomi, Suomen, suomalainen), koska tällä vokaalilla ei ole ratkaisevaa osuutta sanojen alkuperää pohdittaessa. (Jo edellä olevasta Koivulehdon mallin lyhennelmästä jätin tämän vokaalin pois.)

UUSI EHDOTUS

Havainnollistan ehdotustani kolmella kartalla:

Kartta 1. Kantabalttilaista vaikutusta leviää varhaiskantasuomalaisten alueelle, ja tämän mukana myös kantabaltin sana *žemē* 'maa' leviää varhaiskantasuomalaisten kieleen. Kantabaltin äännöksen *žemē* varhaiskantasuomalaiset kuulevat sanaksi *šämä*, ja he ymmärtävät sanan tarkoittavan 'tätä maata' eli 'meidän omaa maatamme'. Ääntäessään sanan he venyttävät molemmat vokaalit puolipitkiksi, sillä heillä ei ole pitkän ja lyhyen vokaalin oppositiota väljissä vokaaleissa: he ääntävät kaikki väljät vokaalit »puolitoistakertaisina». Kantabaltit lainaavat ko. sanan takaisin varhaiskantasuomalaisilta, mutta matkallaan varhaiskantasuomen kautta takaisin kantabalttiin sana muuttuu sekä fonologiselta muodoltaan että merkitykseltään: a) Varhaiskantasuomalaisen ääntämän sanan [šämä] kantabaltit identifioivat sanaksi /sāmal/ tai /sāmāl/, sillä heidän omassa kielessään ei ole ä:tä, ja he kuulevat [ä]:n /a/:ksi; ja koska heidän kielessään on väljienkin vokaalien kvantiteettioppositio, he kuulevat puolipit-

kän [ä]:n pitkäksi ainakin sanan 1. tavussa.
 b) Varhaiskantasuomesta lainautuessaan sana *šämä* ei voi säilyttää varhaiskantasuomen merkitystään 'meidän oma maamme' (onhan balttilaisten kannalta kysymys päinvastoin 'jonkun muun kuin meidän maastamme'); sanan merkitykseksi tulee kantabaltissa 'pohjoinen maa' eli 'pohjola'. (Kartassa 1 on osoitettu varhaiskantasuomesta kantabalttiin tapahtunut lainautuminen vain siltä osin, kuin saavana osapuolena on kantabaltin pääalueella puhuttu kieli; siinä ei ole osoitettu sitä lainautumista, jossa saavana puolena on Suomen, Viron ja Pohjois-Latvian rannikoilla puhuttu kantabaltti.)

Kartta 2. Varhaiskantasuomi jakautuu kantalappiin ja itämerensuomeen. Vastaava jakautuminen tapahtuu myös kantabaltissa: se jakautuu lättiin, liettuuan ja muinaispreussiin. Karttaan on merkitty vain edellinen jakautuminen.

Normaalit äänteenmuutokset muokkaavat varhaiskantasuomen sanan *šämä* 'oma maamme' kantalapissa muodoksi *sāmā* (myöhemmin muodoksi *sāmē*) ja itämerensuomessa muodoksi *hämä*.

Lätissä (ei liettuassa) »suhusibilantit» kehittyvät tavallisiksi sibilanteiksi: *š* > *s* ja *ž* > *z*. Kantabaltin sana *žemē* 'maa' saa siis lätissä muodon *zemē* ja varhaiskantasuomesta lainattu sana *šāmā* 'pohjoinen maa' muodon *sāmā*/*sāma*; liettuassa oman kielen sana *žemē* pysyy (ainakin alkukonsonantin osalta) muuttumatta. Lätistä *sāmā*/*sāma* 'pohjoinen maa' kulkeutuu tässä muodossaan etelään eli liettuuan ja ehkä myös muinaispreussiin.

Kartta 3. Lätin kielen muinaiskuurin murteessa *ā* labiaalistuu *ā̃*:ksi. Muinaiskuurilaisia (tai ainakin heidän edustamansa kulttuuri) levittäytyy Itämeren alueelle, varsinkin Lounais-Suomeen ja Viroon. Muinaiskuurilaiset käyttävät lähimpänä omia asuinalueitaan olevista itämerensuomalaisista alueista oman kielensä sanaa *sā̃*-

Kartta 1

Kartta 2

Kartta 3

ma 'pohjoinen maa'. Näiden alueiden itämerensuomalaiset ottavat sanan omaan kieleensä; he identifioivat sanan muodoksi */soomal/* ja tulkitsevat sen merkityksen olevan 'meidän oma maamme'.

Kolmessa kartassa esittämieni kehitysten jälkeen tilanne on siis seuraava: Suomensukuiset kielet: saamessa on sana *sāmā* 'oma maamme', sisämaan suomalaisilla on sana *hāmā* 'oma maamme' ja rannikon suomalaisilla, virolaisilla ja liiviläisillä on sana *sōma* 'oma maamme'; balttilaiskielet: lätisä on sana *zeme* 'maa' ja sana *sāmā/sāma* 'pohjoinen maa'; liettuassa vastaava oma sana äännyy *ž*-alkuisena, ja sen merkitys on 'maa'; 'pohjoiseen maahan' viittaava sana äännyy *s*-alkuisena.

Suomensukuisissa kielissä on siis kolme erilaista muotoa, joiden kaikkien merkitys on 'oma maamme'. Balttilaiskielissä on kaksi muodoltaan erilaista sanaa: toinen heijastaa suoraan kantabaltin muotoa *žemē* ja toinen on *sāma*-tyyppinen heijastaen sitä, että muoto on kulkenut jonkin suomensukuisen kielimuodon kautta; edellisen merkitys on 'maa', jälkimmäisen 'pohjoinen maa'.

KAHDEN MALLIN VERTAILUA

Havainnollisuuden kannalta olisi hyvä esittää Koivulehdon malli samantapaisena kolmena karttana, joilla olen havainnollistanut omaa malliani. Tyydyn kuitenkin vain sanallisesti hahmottelemaan niitä karttoja, jotka Koivulehdon malliin omasta mielestäni voisivat kuulua.

Koivulehdon kartasta 1 puuttuisi varhaiskantasuomesta kantabalttiin tuleva nuoli, eli sana *šāmā* ei vielä tässä vaiheessa tule takaisin kantabalttiin.

Koivulehdon kartassa 2 olisi nuoli, joka kulkee Baltiasta saamelaisten alueille ja sieltä takaisin Baltiaan. Nuoli symbolisoi

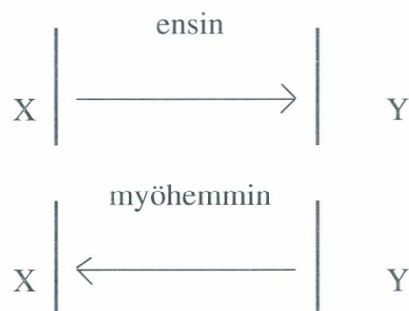
balttilaisten kauppamiesten matkoja ja sitä, että he tuovat matkoiltaan saamelaisten sanan *sāmā/sāma* balttilaisiin kieliin.

Kartan 3 ymmärrän olevan Koivulehdon systeemissä oleellisilta osiltaan sama kuin omassani.

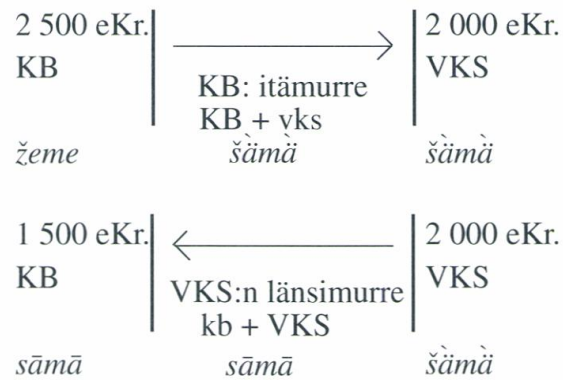
Ratkaisevin ero on siis se, että Koivulehdon mallissa balttilaissanan ensimmäinen palautuminen balttiin tapahtuu maantieteellisesti kaukaa («kaukomatkojen seurauksena») ja ajallisesti myöhään. Omalle mallilleni on oleellista, että sana siirtyy kielestä toiseen vain laajoilla kielikontaktipinoilla (välittömien kielikontaktien seurauksena) ja siirtymistä tapahtuu jo hyvin varhain, ehkä tuhatkunta vuotta aikaisemmin kuin Koivulehdon mallissa. Sanan erilainen «kierrätys» heijastuu enemmän tai vähemmän automaattisesti sanojen merkitysten muuttumisiin: Koivulehdon mallissa sanojen merkityksiin täytyy postuloida muutoksia, joita ehdottamassani mallissa ei tarvita.

SANOJEN EDESTAKAISLIIKE

Otollisin tilanne, jossa sanoja lainautuu ensin kielestä X kieleen Y ja jossa sanat sitten (ehkä sekä äänteellisiltä muodoiltaan että merkityksiltään muuttuneina) palaavat takaisin kieleen X, on sellainen, jossa kielten välinen raja lainehtii edestakaisin seuraavasti (pystysuorat viivat kuvaavat kielten välisiä maantieteellisiä rajoja).

Viivojen välisen kriittisen alueen kieli on ensin Y, mutta sitten kieli X pääsee tällä alueella hallitsevaksi kieleksi. Myöhemmin kriittisen alueen kielisuhteet muuttuvat siten, että voitolle pääsee kieli Y. Käsiteltävänä olevan yhden sanan kannalta tapahtumat ovat seuraavat: Kantabaltin sana *žemē* saapuu (monien muiden kantabaltin sanojen tapaan) kriittiselle alueelle, eli varhaiskantasuomen puhujat alkavat puhua kantabalttia varhaiskantasuomalaisesti murtaen. Heidän murteellinen ääntämysensä näkyy mm. siitä, että he eivät pysty ääntämään kantabaltin sanaa *žemē* puhtaasti; he ääntävät sen [šämä]. Tässä vaiheessa kantabaltin alue on siis laajentunut, ja kieleen on tullut uusi varhaiskantasuomalaisväritteinen murre, »itämurre» ja siihen kuuluva sana [šämä]. Myöhemmin olosuhteet muuttuvat, ja varhaiskantasuomalaisten kieli alkaakin voittaa alaa, eli kieliraja alkaa siirtyä takaisin kohti länttä. Nyt siis kantabaltin puhujat opettelevat varhaiskantasuomea, mutta heidän eivät onnistu tehtävässään täydellisesti: he ääntävät esimerkiksi sanan [šämä] murteellisesti muotona [šāmā] tai [šāma]. Laajemmin nähtynä se murre, jota nyt aletaan puhua kriittisellä alueella on »balttilaisesti murtaen puhuttua» varhaiskantasuomea, so. myöhäiskantasuomea eli itämerensuomalaista kanta-kieltä. Todennäköisimmät arkeologiset kaudet, joiden aikana edellä sanotut prosessit ovat tapahtuneet, ovat vasarakirveskulttuuri 2 500–2 000 eKr. ja Kiukaisten kulttuuri 2 000–1 500 eKr. Esitän edellä olevan diagrammin uudestaan, nyt sellaisessa muodossa, että siitä ilmenevät aikakaudet, puheena olevat kielimuodot (KB = kantabaltti ja VKS = varhaiskantasuomi), kielimuotojen kaavat (isot kirjaimet osoittavat superstraattikielen ja pienet kirjaimet substraattikielen osuudet) ja käsiteltävänä olevan yksityisen sanan muodot:

Seuraavaksi on tietenkin osoitettava, että esittämäni kielirajan siirtyminen ensin lännestä itään ja myöhemmin idästä länteen on todella tapahtunut.

On selvää, että kantabalttien vasarakirveskulttuurin saapuessa Suomen ja Viron rannikoille vuoden 2 500 eKr. paikkeilla kantabaltin alue alkoi laajentua rannikolta kohti sisämaata. Jos vasarakirveskulttuurin ja baltin kielen alueen laajeneminen olisi jatkunut loppuun asti, Suomi ja Viro olisivat nyt baltinkielisiä. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Suomen ja Viron kylmä ilmanala ei sopinut vasarakirveskulttuurin edustajien karjanhoidon ja (yksinkertaisen) maanviljelyksen harjoittamiseen. Heidän oli pakko ryhtyä harjoittamaan alueiden alkuperäisemmän väestön elinkeinoja eli metsästystä ja kalastusta. Aikaisemmin alueiden alkuperäisten asukkaiden karjanhoidon ja maanviljelyksen opettajina toimineet baltit joutuivatkin nyt olosuhteiden pakosta alkuperäisten asukkaiden oppilaiksi opettelessaan näiltä paikallisen metsästys- ja kalastuskulttuurin. Opettaja–oppilas -suhde muuttui siis päinvastaiseksi, eli vielä yhdellä tavalla sanoen isännästä tuli renki ja rengistä isäntä. Kielten kannalta tämä tarkoitti sitä, että ensin oli kantabaltti voitolla, mutta sitten varhaiskantasuomi (myöhemmin myöhäiskantasuomi) pääsi voitolle assimiloitua nykyisen Suomen ja Viron alueilla baltin kielen kokonaan. Eteläisemmässä Baltiassa, nykyisessä Latviassa, Liettuassa ja ehkä myös Itä-Preussissa, kielira-

ja liukui etelästä pohjoiseen, mutta ehkä siinäkin on ollut esimerkiksi ilmasto-olosuhteiden muuttumisen takia myös edestakaisliikettä. Nämä alueet eroavat ratkaisevimmin Suomen ja Viron alueista siinä, että niiden baltit eivät loppujen lopuksi kokonaan assimiloituneet varhaiskansasuomalaisiin tai heidän jälkeläisiinsä. — Elinkeino-ajan ja kielirajan edestakaisliikettä on siis ollut Suomen ja Viron alueilla varmasti, eteläisemmän Baltian alueilla mahdollisesti.

Olen edellä pyrkinyt osoittamaan, että sanojen »siksakkimainen» siirtyminen kielestä toiseen on luonnollista sellaisessa tilanteessa, jossa kieliraja liikkuu edestakaisin. Koska sanojen *zeme* – *saame* – *häme* – *suomi* kehitykset voidaan selittää kielirajan edestakaisliikkeellä, en voi olla käyttämättä tätä selitystä »kaukomatkaselityksen» sijasta.

KOLMAS VAIHE

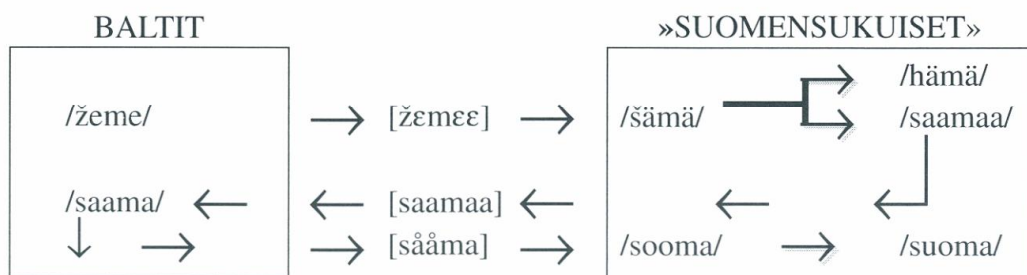
Se käsiteltävänä olevan prosessin kolmas eli viimeinen vaihe (kartta 3), jossa muinais-kuurin *sāma* lainautuu Suomen rannikolle, Viroon ja liiviläisten alueille muuttuen samalla muodoksi *sōma* (ja josta vaiheesta olen Koivulehdon kanssa samaa mieltä), sisältää kaksi mielenkiintoista kysymystä: a) Milloin tämä lainautuminen tapahtui? ja b) Olivatko lainanantajat todella lätin kielien muinaiskuurin murteen puhujia?

a) Vuosisadat, jotka parhaiten sopivat ko. lainautumisen tapahtuma-ajaksi lienevät Kristuksen syntymää seuranneet muuttamat vuosisadat. Näiden vuosisatojen aikana Suomen rannikoille tiedetään vaikutteita tulleen mm. juuri Kuurinmaalta.

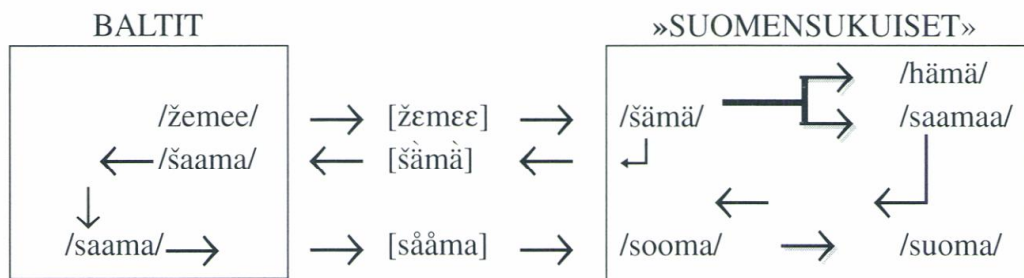
b) Jos ehdottamani tapahtuma-aika on oikea, on syytä seuraavaksi katsoa, ketkä olivat tuohon aikaan Kuurinmaan asukkaita. Ainakin suuri osa heistä oli kielisukulaisiamme liiviläisiä; ehkä alueella asui myös lättiä puhuvia, ja varmaan väestö oli myös lätti-liivi -kaksikielistä. Tarkoitukseni ei ole pyrkiä ratkaisemaan kysymystä; haluan vain viitata mahdollisuuteen, että Koivulehdon balttilaisten lainasanojen nuorempi kerros olisikin tullut liivistä. Jos tämä mahdollisuus on todellinen, sellaiset nuoremmat »balttilaiset» lainasanat kuin *tuohi*, *vuohi*, *vuota*, *huone* olisivatkin siis liiviläisiä lainasanoja. Asiaa on varmaan vaikea todistaa mm. siitä syystä, että lähes kahden tuhannen vuoden takaista liivin kieltä ei enää ole, ja varmaan on vaikea saada selville, kuinka lättiläistynyttä liivi tuolloin oli.

Esitän vielä Koivulehdon mallin ja oman ehdotukseni diagrammeina, joissa yksinkertaiset nuolet osoittavat kielten välisiä substituutioita ja varjostetut nuolet kielissä tapahtuvia äänne muutoksia. Osoitan nyt pitkiä vokaaleja suomalaisen kielitajun mukaisesti kahden identtisen kirjaimen jonoina (välittämättä siitä, onko kysymyksessä fonologinen vai foneettinen merkintä).

Koivulehdon malli:

Oma ehdotukseni:

KAKSI MUUTA SAMANTAPAISTA PROSESSIA

En malta olla lopuksi vielä viittaamatta kahteen muuhun sanan edestakaiseen liik-kumiseen. Toinen on todellinen, toinen jokaisen murteentutkijan tuntema vitsi.

Helsingissä oli suomenkielinen paikan-nimi *Haapalahti*, jonka paikkakunnan ruot-sinkielisetkin omaksuivat. Heidän kieles-sään *ā* kuitenkin labiaalistui, ja sana alkoi heidän suussaan ääntyä *Håplaks* [hõplaks]. Suomalaiset kuulivat sanan ruotsalaisten ääntämänä ja omaksuivat sen muodossa *Hoopalahti/Huopalahti*. Kun ruotsinkieliset nyt kuulivat sanan suomenkielisten ään-tämänä, he alkoivat käyttää omassa puhees-saan muotoa *Hoplaks* [hüplaks]. Pompit-tuaan siis aikansa suomenkielisten ja ruot-sinkielisten välillä ko. lahden nimi muuttui suomenkielisten puolella Haapalahdesta Huopalahdeksi ja ruotsinkielisten puolella Haplaksista/Håplaksista Hoplaksiksi. (Tä-hän paikannimeen huomioni on kiinnittänyt Jorma Koivulehto.)

Ja sitten se vitsi: Olipa kerran hämäläinen, joka kertoi savolaiselle, että hänen ni-mensä on Kauppinen. Savolainen hyväksyi nimen ja alkoi nimittää hämäläistä oman murteensa mukaisesti Kaappiseksi. Hämäläinen uskoi savolaista ja alkoi käyttää it-sestään nimeä Kauppinen. Kun savolainen kuuli hämäläisen uuden nimen, hän alkoi käyttää tästä oman murteensa mukaisesti nimeä Kuuppinen. Hämäläinen kuuli nyt oman nimensä olevan (ainakin yleiskieli-

sessä muodossaan) Kuoppinen. Jos hän pystyi ääntämän nimensä vähänkään yleis-kielisenä, savolainen tunnisti sen nimeksi Kuoppinen. Hämäläinen tajusi siis nimen-sä muuttuneen Kauppisesta Kaappisen kautta Kuappiseksi/Kuoppiseksi, ja savolai-nen tajusi hänen nimensä muuttuneen Kauppisesta/Kuappisesta Kuoppiseksi.

Koivulehto päättää Virittäjä-artikkelin-sa sanoihin »olisi suotavaa, että se [hänen antamansa kuva] saisi palautetta, hyväksyntää tai sitten perusteltua kritiikkiä». Olen edellä antanut palautteen, joka on pääosal-taan hyväksyntää, mutta pieneltä osaltaan myös (perusteltua?) kritiikkiä. ■

KALEVI WIIK

Turun yliopisto, 20500 Turku

LÄHTEET

- HAKULINEN, LAURI 1958: Suomen nimi. – Sanojen sanottavaa s. 74–83. Tietoli-pas 16. SKS, Helsinki.
- HUURRE, MATTI 1995: 9 000 vuotta Suomen esihistoriaa. Otava, Helsinki.
- JE- (nimimerkki) 1839: Miksi kutsutaan kotimaatamme Suomeksi? – Mehiläi-nen, marraskuu, s. 164–166.
- KETTUNEN, LAURI 1954: Vanhaa ja uutta ni-mestä *Suomi, suomalainen*. – Kaleva-laseuran vuosikirja 34 s. 101–108.
- KIVINIEMI, EERO 1984: Suomi-nimen arvoi-tus. – Suomen historia 1 s. 118. Weilin+Göös, Espoo.
- KOIVULEHTO, JORMA 1990: Zu den ältesten

- Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. – Itämerensuomalaiset kielikontaktit — Läänemeresoome keelekontaktid s. 140–147. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61. Helsinki.
- 1993: Suomi. – Virittäjä 97 s. 400–408.
- NISSILÄ, VIILJO 1959: *Suomi*-nimen ongelma. – Virittäjä 63 s. 292–305.
- OJANSUU, HEIKKI 1899: Nimistä *Suomi* ja *suomalainen*, *finne* ja *Finland*. – Virittäjä 6 s. 81–91.
- 1920: Suomalaista paikannimitutkimusta. Otava, Helsinki.
- PORTHAN, H. G. 1786–1789: De Bircarlis. Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta, Pars Qvarta. Finska Litteratursällskapet tryckeri, Helsingfors 1870.
- Undersökning om de nationer, hörande til Finska folkstammen, hvilka i den äldre Nordiska historien omtalas. Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta, Pars Qvinta. Finska Litteratursällskapet tryckeri, Helsingfors.
- SALO, UNTO (julkaisematon käsikirjoitus): Suomesta Suomi: kuinka ja koska? 70 s.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1984: Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. – Suomen väestön esihistorialliset juuret (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, H 131) s. 137–156. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1899: Sabme-Häme. – Virittäjä 6 s. 109–110.
- TUNKELO, E. A. 1899: Mistä nimi Häme? – Virittäjä 6 s. 97–107.
- VIITSO, TIIT-REIN 1990: On the earliest Finnic and Balto-Slavic contacts. – Itämerensuomalaiset kielikontaktit — Läänemeresoome keelekontaktid s. 140–147. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61. Helsinki.